

ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΝΑΞΟ

Ἡ Νάξος, τὸ μεγαλύτερο (442 τετραγωνικά χιλιόμετρα) καὶ εὐφορώτερο νησί τῶν λαμπρῶν κατὰ τὸν Ὀράτιο¹ Κυκλάδων καὶ σημαντικὸ σταυροδρόμι τοῦ Αἰγαίου, ποὺ κατοικήθηκε ἀπὸ πολὺ παλιὰ καὶ ἔχει νά ἐπιδείξῃ δείγματα καὶ μνημεῖα ἀξιόλογου πολιτισμοῦ ἤδη ἀπὸ τῆ νεολιθικῆ ἐποχῆ, δὲν ἦταν δυνατὸν νά μὴν ἀπασχολήσῃ τὴ γραφίδα τῶν συγγραφέων, ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Γιατί, ὡς γνωστόν, οἱ τόποι ὅπου ἔζησαν ἢ ταξίδεψαν, ἡ ἱστορία καὶ ὁ πολιτισμὸς τους καὶ γενικὰ ὅ,τι συνδέεται μὲ τὴ ζωὴ, τίς ἀντιλήψεις καὶ τίς πίστεις τῶν ἀνθρώπων περνᾷ καὶ στὰ ἔργα τῶν παντοειδῶν συγγραφέων.

Ἐμεῖς στὴ σύντομη ἀνακοίνωσή μας θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ κάποια κείμενα σχετικὰ μὲ τὴ Νάξο προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀπὸ λατίνους συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ δεῦτεροι μετὰ τοὺς Ἑλλήνες ποὺ ἔδωσαν ὑψηλῆς στάθμης λογοτεχνικά καὶ ἐπιστημονικά συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται καὶ εἶναι τὰ κατ' ἐξοχὴν κλασσικά καὶ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο μελέτης καὶ ἀνώτερης παιδείας ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πηγὴ ἐμπνεύσεως ὅλων ὅσων ἔχουν διακριθῇ μέχρι σήμερα σὲ ὅποιονδήποτε κλάδο τοῦ ἐπιστητοῦ².

Κατὰ τὴν ἐξέταση τῶν σχετικῶν χωρίων θὰ ἀκολουθήσωμε τὴ χρονολογικὴ σειρὰ ἐμφανίσεως τῶν ἔργων καὶ τῶν συγγραφέων τους.

Ἡ πρώτη μαρτυρία σὲ λατινικὸ κείμενο γιὰ τὴ Νάξο ἀπαντᾶται στὸν ἱστο-

1. Hor. Carm. 1,14,19-20: *interfusa nitentes / vites aequora Cycladas* [ἄς ἀποφύγῃς τίς θάλασσες ποὺ περιβρέχουν τίς λαμπρές καὶ πάλλευκες Κυκλάδες].

2. Βλ. Demetrios E. Koutroubas, *C. Iuli Caesaris, Commentarii belli Gallici*, Athen 1979, σ. 10-11· Δημητρίου Εὐθ. Κουτρούμπα, *Σκέψεις γιὰ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ κλασσικά μας κείμενα*, Ἀθῆναι 1986, σ. 9-12· Τοῦ ἰδίου, *Γαῖον Σαλλουστίου Κρίσπου, Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα*, Ἀθῆναι 1987 (2000³), σ. 10-11· Demetrios E. Koutroubas, *Centum voces (Carmina nova)*, Athenis 1990, σ.7-8· Τοῦ ἰδίου, *Secunda centuria (Nova carmina Latina)*, Athenis 1992, σ. 5-6· Τοῦ ἰδίου, *Tertia centuria (Carmina Latina nova)*, Athenis 2003, σ. 6-7. Πρβλ. Viktor Pöschl, "Latein heute", *Πλάτων* 34-35 (1982-83), σ. 176.

ρικό και βιογράφο Κορνήλιο Νέπωτα που έζησε μεταξύ 100 και 25 π.Χ. Και εδώ χρειάζεται μια υπενθύμιση: όταν κάνουμε λόγο για πρώτη εμφάνιση μιᾶς λέξης ή ενός γεγονότος στα κλασσικά κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἢ τῶν Ρωμαίων, ἐννοοῦμε πάντοτε τὰ διασωθέντα κείμενα καί γραπτά μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μικρὸ μόνον μέρος, πολλοστημόριο θὰ λέγαμε, τῆς ὅλης ἀρχαίας γραμματείας, ἡ ὁποία κατὰ μέγιστον μέρος ἔχει χαθῆ. Δηλαδή εἶναι δυνατόν τὰ μελετώμενα φαινόμενα νὰ ὑπῆρχαν καὶ σὲ ἄλλα προγενέστερα ἀπολεσθέντα συγγράμματα.

Ὁ Κορνήλιος Νέπως λοιπὸν αναφέρει τὴ Νάξο στὴ σύντομη βιογραφία (Vita) τοῦ Θεμιστοκλέους:

Hic in navem omnibus ignotus nautis descendit. quae cum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. hac necessitate coactus domino navis, qui sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset³.

Δηλαδή ὁ μεγαλοφυὴς στρατηγὸς καὶ πολιτικός τῶν Ἀθηναίων Θεμιστοκλῆς, ὁ σωτῆρας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ, καταδιωμένος καὶ καταδικασμένος ἄδικα ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του καὶ τοὺς Σπαρτιάτες λόγῳ φθόνου, ἀφοῦ ἀποπέμφθηκε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Ἡπειρο, ὅπου εἶχε καταφύγει μετὰ τὸ Ἄργος, ἔφτασε στὴν Πύδνα καὶ ἐκεῖ ἄγνωστος ἐπιβίβαστηκε σὲ πλοῖο. Κατὰ τὸ ταξίδι μεγάλη τρικυμία ἐπληξε τὸ πλοῖο κοντὰ στὴ Νάξο, ὅπου ὅμως τότε βρισκόταν ἀθηναϊκὸς στρατός. Ὁ Θεμιστοκλῆς κατανοώντας τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε, ἂν τὸ πλοῖο προσορμιζόταν στὴ Νάξο γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὴν τρικυμία, ἀποκάλυψε στὸν πλοίαρχο τὴν ταυτότητά του καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ τὸν σώσῃ, ὑποσχόμενος σ' αὐτὸν γενναία ἀνταμοιβή. Ἐκεῖνος συμπόνεσε τὸ μεγάλο ἄνδρα, ἔμεινε ἀρόδο μὲ ριγμένες τίς ἄγκυρες ἔξω ἀπὸ τὴ Νάξο μέχρι νὰ κοπᾷσῃ ἡ τρικυμία καὶ κατόπιν μετέφερε τὸ Θεμιστοκλή στὴν Ἐφεσο.

Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἔρχονται στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἱστορικὰ γεγονότα σχετικὰ μὲ τὴ Νάξο, ποὺ εἶχε δεινοπαθήσει ἀπὸ τοὺς Πέρσες, οἱ ὁποῖοι τὴν κατέλαβαν καὶ τὴν πυρπόλησαν τὸ 490 π.Χ. ἀνακόπτοντας τὴν μέχρι τότε μεγάλη ἀκμὴ τοῦ νησιοῦ. Τέσσερα πολεμικὰ πλοῖα τῆς Νάξου, ἀλλὰ καὶ Νάξιοι, ποὺ εἶχαν γλυτώσει διὰ τῆς φυγῆς στὰ ὄρη ἀπὸ τὴν περσικὴ δουλεία, πολέμησαν στὴ Σαλαμίνα καὶ στίς Πλαταιές στὸ πλευρὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων⁴.

Ἡ ὑπαρξὴ ἀθηναικοῦ στρατοῦ στὴ Νάξο ὑπενθυμίζει τὴν ἔνταξη τῆς Νάξου στὴν Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία τῆς Δήλου, τὴν προσπάθεια ἀποτίναξης τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπικυριαρχίας, τὴν πολιορκία τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ στόλο τὸ 466

3. Nep. Them. 8,6.

4. Bl. Ἡρόδ. 8,46,3 καὶ Pauly-Wissowa, R.E. 16, Stuttgart 1935, στ. 2089.

π.Χ. και την απώλεια τῆς ἀνεξαρτησίας της και την ἐγκατάσταση στο νησί Ἀθηναίων κληρούχων⁵.

Ὁ μέγας ἐπικός και βουκολικός ποιητής τῆς Ρώμης Βεργίλιος (70-19 π.Χ.) στο τρίτο βιβλίο τῆς Αἰνείαδος και κατά την ἐκδιήγηση πρὸς τὴ βασιλίσσα τῆς Καρχηδόνας Διδώ τῶν θαλασσινῶν περιπλανήσεων τοῦ Αἰνεία ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς στενοὺς πορθμούς τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρει τὶς διάσπαρτες στο πέλαγος Κυκλάδες, τὴν καταπράσινη Δονοῦσα, τὴν χιονόλευκη Πάρο και τὴν κατάφυτη ἀπὸ ἀμπέλια και παραδομένη στο Βάκχο Νάξο:

*Liquimus Ortygiae Portus Pelagoque volamus
bacchatamque iugis Naxon viridemque Donusam,
Olearon nivemque Paron sparsasque per aequor
Cycladas et crebris legimus freta concita terris.*⁶

Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐδῶ ἡ φράση *bacchatamque iugis Naxon*, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ μὲ διαφορετικοὺς τρόπους: α) τὴ γεμάτη ἀπὸ Βάκχο μεταφορικῶς, δηλ. ἀμπέλια, λόγω τῶν προσδεδεμένων σὲ πασσάλους ἀμπέλων. β) τὴ γεμάτη ἀμπέλια στὶς πλαγιὲς και τὶς ράχες τῶν λόφων και τῶν βουνῶν της και γ) τὸ νησί ποὺ οἱ κάτοικοι τοῦ λατρεύουν τὸ Βάκχο σὲ ὀργιαστικὲς τελετὲς στὶς ράχες τῶν βουνῶν. Ὅποια ἀπὸ τὶς ἐρμηνεῖες αὐτὲς και ἂν εἶχε στο νοῦ τοῦ ὁ ποιητής, εἶναι προφανὲς ὅτι και οἱ Ρωμαῖοι συνέδεαν τὸ νησί, ὅπως και οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, μὲ τοὺς μύθους γιὰ τὸ Διόνυσο, τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια και τὴν οἶνοπαραγωγή και τὶς συνέπειές της.⁷

Ὁ Ὑγῖνος (Hyginus), εἶτε πρόκειται γιὰ τὸ φιλόλογο και λόγιο ἀπελεύθερο τοῦ Αὐγούστου και ἀπὸ τὸ 28 π.Χ. και μετὰ προϋστάμενο τῆς Παλατίνης βιβλιοθήκης τῆς Ρώμης, εἶτε πρόκειται γιὰ ἄλλον ὁμώνυμο συγγραφέα, ἀναφέρεται πολλὰκις στὴ Νάξο τόσο στο σύγγραμμά του *De astronomia* ὅσο και στο ἀποδιδόμενο σὲ αὐτὸν μεταγενέστερο (2ου αἰ. μ.Χ.) μυθογραφικὸ ἐγχειρίδιο (*Fabulae*), τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχικὸς τίτλος ἦταν *Genealogiae*⁸ (Γενεαλογίαι θεῶν και ἡρώων):

*Aglaosthenes autem, qui Naxica scripsit, ait Iovem Cretae surreptum Naxum delatum et ibi esse nutritum; qui postquam pervenerit ad virilem aetatem et voluerit bello lacessere Titanas, sacrificanti aquilam auspicatam; quo auspicio usum esse et eam inter astra collocasse.*⁹

Τὸ χωρίον αὐτὸ κάνει λόγο γιὰ μιὰ ἄλλη μεγάλη θεότητα τοῦ νησιοῦ κατὰ

5. Bl. Pauly-Wissowa, *δ.π.*, στ. 2089-2090.

6. Verg. *Aen.* 3,124-127.

7. Bl. Pauly-Wissowa, *δ.π.*, στ. 2092· Δ.Β. Οἰκονομίδου, *Ὁ Διόνυσος καὶ ἡ ἄμπελος ἐν Νάξῳ κατὰ τὰς ἀρχαίας και νεωτέρας παραδόσεις*, Ἀθῆναι 1953, σ. 2 κ.ἐξ.

8. Bl. Konrat Ziegler – Walter Sontheimer (ἐκδ.), *Der Kleine Pauly* (=DKP). *Lexikon der Antike*, τόμ. 2, München 1979, στ. 1263.

9. Hyg. *Astr.* 2,16 (701-705)· γιὰ τὸ *De astronomia* χρησιμοποιοῦμε τὴν ἐκδοση Teubner: Hygini, *De Astronomia*, edidit Chislaine Viré, Stutgardiae MCMXCII. Γιὰ τοὺς

τὴν ἀρχαιότητα, δηλ. γιὰ τὸ Δία καὶ τὴ μυθολογούμενη ἀρπαγὴ τοῦ ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ ἀνατροφή τοῦ στὴ Νάξο καθὼς καὶ γιὰ τὸν αἰσιο οἰωνό, τὸν ἀετὸ ποῦ εἶδε, ὅταν ὡς ἄνδρας πλέον θυσιάζε πρὶν ἀρχίσῃ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Τιτάνων. Σὲ ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ καὶ τοῦ καλοῦ οἰωνοῦ τοποθέτησε τὸν ἀετὸ καὶ ἀνάμεσα στὰ ἀστρα.

Λίγο παρακάτω καὶ πάλι κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ναξίου συγγραφέως τῆς ἀρχαιότητος Ἀγλαοσθένους, ὁ ὁποῖος ἔγραψε σύγγραμμα γιὰ τὴν πατρίδα τοῦ Νάξο, ὁ Ὑγῖνος γράφει: *Aglaothesenes autem, qui Naxica conscripsit, ait fuisse quosdam navicularios qui puerum etiam Liberum Patrem receptum et Naxum cum suis comitibus travectum redderent nutricibus nymphis; a quibus eum nutritum et nostri in progenie deorum et complures Graeci dixerunt. Sed, ut ad propositum revertamur, navicularii spe praedae inducti avertere voluerunt; quod Liber suspicatus comites suos iubet symphoniam canere. Quo sonitu inaudito Tyrrheni, cum usque eo delectarentur ut etiam in saltationibus essent occupati, cupiditate se in mare inscii proiecerunt et ibi delphini sunt facti. Quorum cogitationem cum Liber memoriae hominum tradere voluisset, unius effigiem inter sidera collocavit.*¹⁰

Τὸ κείμενο ἀναφέρεται στὸ μῦθο, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Διόνυσος μικρὸς παραδόθηκε σὲ ναυτικούς γιὰ νὰ τὸν μεταφέρουν μαζὶ μὲ τὴ συνοδεία τοῦ στὴ Νάξο γιὰ νὰ τὸν ἀναθρέψουν οἱ νῦμφες. Οἱ ναυτικοὶ σκέφτηκαν νὰ ἀπαγάγουν τὸ νεαρό θεό, προφανῶς γιὰ νὰ ζητήσουν καὶ λύτρα, ἀλλὰ ὁ Διόνυσος ποῦ ἀντιλήφθηκε τὶς προθέσεις τοὺς ἔβαλε τοὺς ἀκολούθους τοῦ νὰ παίξουν μουσική, ποῦ τόσο μάγεψε τοὺς Τυρρηνοὺς ὥστε ἄρχισαν ξέφρενους χοροὺς καὶ ἀσυνείδητα ἔπεφταν στὴ θάλασσα, ὅπου μεταμορφώνονταν σὲ δελφίνια. Γιὰ νὰ διατηρήσῃ στὴ μνήμῃ τῶν ἀνθρώπων αὐτὸ τὸ γεγονός, ὁ Διόνυσος τοποθέτησε τὴν εἰκόνα ἐνὸς δελφινιοῦ ἀνάμεσα στὰ ἀστέρια (καταστερισμός).

Στὸ μυθογραφικὸ σύγγραμμα, ποῦ φέρεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ὑγίνου, ὑπάρχει διαφορετικὴ ἐκδοχὴ τοῦ μύθου:

Tyrrheni, qui postea Tusci sunt dicti, cum piraticam facerent, Liber pater impubis in navem eorum conscendit et rogat eos ut se Naxum deferrent; qui cum eum sustulissent atque vellent ob formam constuprare, Acoetes gubernator eos inhibuit, qui iniuriam ab eis passus est. Liber ut vidit in proposito eos permanere, remos in thyrsos commutavit, vela in pampinos, rudentes in hederam; deinde leones atque pantherae prosiluerunt. qui ut viderunt, timentes in mare se praecipitaverunt; quos deus¹¹ in mari in aliud monstrum transfigu-

μύθους χρησιμοποίησαμε τὴν ἐκδοσὴ τοῦ H.I. Rose, *Hygini Fabulae*, Lugduni Batavorum MCMLXVII.

10. Hyg. Astr. 2,17 (725-737).

11. Ἐπειδὴ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ κείμενο θεωρεῖται ἐφθαρμένο καὶ οἱ παραδοθεῖσες λέξεις

*ravit: nam quisquis se praecipitaverat in delphini effigiem transfiguratus est, unde delphini Tyrreni sunt appellati et mare Tyrrhenum est dictum.*¹²

Σύμφωνα με την έκδοχή αυτή ο νεαρός και άγένειος Διόνυσος ανέβηκε σε πειρατικό πλοίο των Τυρρηνών ή Έτρούσκων και τους παρεκάλεσε να τον μεταφέρουν στο αγαπημένο του νησί της Νάξου. Αυτοί κατά τον πλοούν άρπαξαν και θέλησαν να βιάσουν τον ώρατο νεο και έξουδετέρωσαν την αντίθεση του κυβερνήτου Άκοίτη, όποτε ο Διόνυσος βλέποντας τον κίνδυνο μετέτρεψε θαυματουργικώς τα κουπιά σε θύρσους (βακχικά ραβδιά), τα πανιά σε βλαστούς άμπέλου, τα καλώδια και τα σχοινιά σε κισσό, ενώ ξεπετάχτηκαν μέσα στο πλοίο λιοντάρια και πάνθηρες. Έντρομοι οί πειρατές έπεσαν στη θάλασσα, όπου όμως ο θεός τους μεταμόρφωσε σε δελφίνια και γι' αυτό τά δελφίνια όνομάστηκαν και Τυρρηνοί και ή θάλασσα Τυρρηνική.

Σε άλλο μύθο του Έγίνου ή Νάξος αναφέρεται ως ο τόπος, άπ' όπου ο Λυκούργος έξεδιώξε τις Έάδες, οί όποίες ως τροφοί του Διονύσου έγιναν άστέρια:

*sunt qui existimant ideo has in sideribus esse quod fuerint nutrices Liberi patris, quas Lycurgus ex insula Naxo ediderat.*¹³

Άλλού ή Νάξος μνημονεύεται άπό τον Έγίνο με το όνομα Dia (Δϊα):

*Theseus in insula Dia tempestate retentus, cogitans si Ariadnen in patriam portasset, sibi opprobrium futurum, itaque in insula Dia dormientem reliquit; quam Liber amans inde sibi in coniugium abduxit.*¹⁴

Έδώ τό χωρίον κάνει λόγο για τη μυθολογούμενη έγκατάλειψη της Άριάδνης άπό τον άποκλεισθέντα στο νησί λόγω τρικυμίας Θησέα, ενώ εκείνη έκοιμώτο. Ός λόγος της έγκατάλειψης μνημονεύεται ή ήθικοκοινωνική κατακραυγή που θα αντιμετώπιζε ο Θησέας στην πατρίδα του. Όμως ο Διόνυσος δεν δίστασε καθόλου να την αγαπήσει και να την πάρη σύζυγό του. Φαίνεται ότι Dia έδω είναι ή Νάξος και όχι ή όμώνυμη νησίδα στα βόρεια της Κρήτης προ του Έρακλείου,¹⁵ στην όποία αναφέρεται πιθανώς ο στίχος 325 στο λ της Όδύσειας¹⁶.

quod ei δέν συνάδουν προς το ύφος της Λατινικής, προτιμήσαμε την προταθείσα διόρθωση *quos deus*: όμοίως και την στίξη του κειμένου μεταβάλαμε — καθότι ως φιλόλογοι έχομε δικαίωμα — σε δύο σημεία.

12. Hyg. Fab. CXXXIV, 1-3.

13. Ibidem, CXCH, 3.

14. Ibidem, XLIII.

15. Βλ. και DkP, τόμ. 1, στ. 1504. Πβ. Διόδωρο 4, 61, 16-19: Άνακομιζόμενος δ' εις την πατρίδα καί κλέψας (sc.Θησεύς) την Άριάδνην έλαθεν εκπλεύσας νυκτός και κατήρην εις νήσον την τότε μέν Δίαν, νυν δέ Νάξον καλουμένην. Όμοίως ο Καλλιμάχος δέχεται ότι τό παλαιότερο όνομα της Νάξου ήτο Δία: εν Δίη τό γάρ έσκε παλαιότερον οñνομα Νάξω (Καλλιμ. άπόσπ. 601 Pf).

16. Φαίδρην τε Πρόκρην τε, ίδον καλήν τ' Άριάδνην, κούρην Μίνως δλοφρονος, ην ποτε Θησεύς εκ Κρήτης εις γουόνν Άθηνάων ιεράων

Τὴν σαφῆ ταύτιση σὲ λατινικὸ κείμενο Νάξου καὶ Δίας συναντοῦμε τὸ πρῶτον στὸν ἐλεγειακὸ ποιητὴ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος Προπερτίου (47 π.Χ. -15 μ.Χ.):

*Dicam ego maternos Aetnaeo fulmine partus,
Indica Nysaeis arma fugata choris,
vesanumque nova nequiquam in vite Lycurgum,
Pentheos in triplices funera grata greges,
25 curvaeque Tyrrhenos delphinum corpora nautas
in vada pampinea desiluisse rate,
et tibi per mediam bene olentia flumina Diam,
unde tuum potant Naxia turba merum*¹⁷.

Στὸ στίχο 27 τὰ χειρόγραφα παρέχουν καὶ τὶς δύο γραφές: *Diam* καὶ *Naxon*, γεγονός πού δηλώνει τὴν ταυτότητα.

Ἐδῶ ὁ ποιητὴς ὑμνώντας τὸν Διόνυσο ἀναφέρεται στὴ γέννησή του κατόπιν κεραυνοβόλησης τῆς μητέρας του Σεμέλης, στὴν κατανίκηση τῶν ἐχθρῶν του Ἰνδῶν, Λυκούργου, Πενθέως, στὴ μεταμόρφωση τῶν Τυρρηνῶν πειρατῶν καὶ στὸν μυθολογούμενο ποταμὸ στὸ μέσον τῆς Νάξου, ὅπου ἀντὶ γιὰ νερὸ ἔρρεε μυρωδᾶτος οἶνος πού ἔπιναν ὁμαδικὰ οἱ Νάξιοι.

Τὴν Νάξο φαίνεται νά ὑπονοῇ μὲ τὸ ὄνομα *Dia* καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Προπερτίου μεγάλος ἐπικολυρικὸς ποιητὴς Ὀβίδιος (43 π.Χ. - 17 μ.Χ.) σὲ δύο χωρία τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ὀγδόου βιβλίου τῶν Μεταμορφώσεών του:

*pavidum gelidumque trementi
corpore vixque meum firmat deus "excute" dicens
"corde metum Diamque tene". delatus in illam
accessi sacris Baccheaque sacra frequento*¹⁸.

*Protinus Aegides rapta Minoide Diam
175 vela dedit comitemque suam crudelis in illo
litore destituit. desertae et multa querenti
amplexus et opem Liber tulit, utque perenni
sidere clara foret, sumptam de fronte coronam
inmisit caelo. tenues volat illa per auras*¹⁹,

Καὶ στὰ δύο αὐτὰ χωρία, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου, τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Ἀριάδνης ἀπὸ τὸν Θησέα, τὴ σύζευξή της μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὸν καταστερισμὸ της, εἶναι προφανὲς ὅτι *Dia* εἶναι ἡ Νάξος, ὅπου ἡ λατρεία τοῦ

ἦγε μὲν, οὐ δ' ἀπόνητο· πάρος δέ μιν Ἀρτεμις ἔκτα
Δίῃ ἐν ἀμφιρύτῃ Διονύσου μαρτυρήσι (Ὀδ. λ 321-325).

17. Prop. Eleg. 3, 17, 21-28.

18. Ovid. Met. 3, 688-691.

19. Ibidem, 8, 174-179.

Διονύσου καὶ τῆς Ἀριάδνης ἦταν σέ πολύ περίοπτη θέση, πράγμα πού δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῇ γιὰ τὴν ἀκατοίκητη Dia τῆς Κρήτης ἢ ἐκείνη τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Σὲ ἄλλα πολὺ περισσότερα χωρία χρησιμοποιοῖ ὁ Ὀβίδιος τὴν ὀνομασία *Naxos* καὶ δὲν εἶναι σαφές γιὰτί προτιμᾶται ἢ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη ὀνομασία, δεδομένου τοῦ ὅτι οἱ τύποι *Diam* καὶ *Naxon* εἶναι μετρικῶς ἰσοδύναμοι. Κάποτε φαίνεται ὅτι αὐτὸ εἶναι ὑφολογικὴ *variatio*.

"Naxon" ait Liber "cursus advertite vestros!

illa mihi domus est, vobis erit hospita tellus".²⁰

Ἐδῶ, ὅπου περιγράφεται πολὺ ἐκτενέστερα ὁ μῦθος γιὰ τὴν περιπέτεια τοῦ Διονύσου μὲ τοὺς Τυρρηνοὺς πειρατές, ἡ ὀνομασία *Νάξος* χρησιμοποιοῖται ἐπανειλημμένως²¹, ἐνῶ ἡ διήγηση κατακλείεται μὲ τὴν ὀνομασία *Dia* γιὰ τὸ ἴδιο νησί στὸ στίχο 690 τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν Μεταμορφώσεων πού προαναφέραμε.

Τὴν *Νάξο*, ἀλλὰ ὡς γεωγραφικὸ χῶρο πλέον ἀνάμεσα σὲ ἄλλα νησιά μνημονεύει ὁ Ὀβίδιος καὶ στὴν *Ars amatoria*:

Iam Samos a laeva — fuerat Naxosque relictæ

et Paros et Clario Delos amata deo —

dextra Lebynthos erat silvisque umbrosa Calymne".²²

Ὁ τραγικὸς ποιητὴς καὶ φιλόσοφος Σενέκας ὁ νεώτερος (περίπου 4-65 μ.Χ.) ἀναφέρει στὴν τραγωδία τοῦ *Οἰδίπους* τὴν περιστεφανωμένη ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος *Νάξο* καὶ τὴν προορισμένη γιὰ μιὰ καλύτερη τύχη Ἀριάδνη:

Naxos Aegæo redimita ponto

tradit thalamis relictam

virginem, meliore pensans

damnum marito.²³

Ὁ Πομπώνιος Μέλας πού ἔζησε στὰ μέσα τοῦ 1ου αἰῶνος μ.Χ. ἀναφέρει τὴ *Νάξο* καὶ πολλὰ ἄλλα νησιά τῶν Κυκλάδων στὸ ἔργο του *De chorographia*, πού εἶναι τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο γεωγραφικὸ ἔργο τῶν Ρωμαίων:

*at Ceos, Sicinos, Siphnos, Seriphos, Rhenea, Paros, Myconos, Syros, Tenos, Naxos, Delos, Andros quia in orbem iacent Cyclades dictæ*²⁴.

Ὁ Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος (*Plinius maior* πού ἔζησε μεταξὺ 23 καὶ 79 μ.Χ.) στὸ πολῦτομο καὶ πολύτιμο ἐγκυκλοπαιδικὸ καὶ φυσιογνωστικὸ τοῦ ἔργο *Naturalis historia* ἀναφέρει πολλακίς τὴ *Νάξο* καὶ γιὰ διαφόρους λόγους. Ἐτσι

20. Ovid. *Met.*, 3, 636-637.

21. *Ibidem*, 3, στίχοι 640 καὶ 649.

22. Ovid. *Ars* 2, 79-81.

23. Sen. *Oed.* 487-490.

24. Mela, *Chor.* 2, 111-112.

τα σχετικά χωρία μπορούν να χωρισθούν στις εξής κατηγορίες, που αφορούν αντίστοιχους κλάδους:

α) **Γεωγραφία:** αυτά αναφέρονται στη θέση, το όνομα, την παραγωγή, τις αποστάσεις από τα άλλα νησιά:

*Ab ea (sc. Paro) VII.D (=septem milia quingenti) Naxus, a Delo XVIII (=duodeviginti milia), cum oppido, quam Strongylen, deinde Diam, mox Dionysia-da a vinearum fertilitate, alii Siciliam Minorem aut Callipolin appellarunt. patet circuitu LXXV (=septuaginta quinque milia) p., dimidioque maior est quam Parus*²⁵. [=Από την Πάρο σε απόσταση επτάμισυ μιλίων εύρίσκεται ή Νάξος, από τη Δήλο δεκαοκτώ μίλια, με την (δμώνυμη) πόλη, την όποία (νήσο) απέκάλεσαν Στρογγύλην, κατόπιν Δίαν, έπειτα Διονυσιάδα λόγω της εύφορίας των άμπελιών (της) και άλλοι (την ονόμασαν) Μικράν Σικελίαν ή Καλλίπολιν. Η περιφέρειά της έχει έκταση έβδομηνταπέντε μιλίων (κατά λέξιν 75 χιλιάδων (διπλών) βημάτων) και είναι κατά το ήμισυ μεγαλύτερη από την Πάρο.]

Όπως διαπιστώνομε, το χωρίο αυτό του Πλινίου είναι πολύ χαρακτηριστικό για τη Νάξο και μάς δίνει πολλές πληροφορίες. Όμοια, αλλά όχι τόσο πλούσια στοιχεία γεωγραφικά εύρίσκομε και στα χωρία της *Naturalis historia*: 4,12,23 (68) και 4,12,23 (69).

β) **Όρυκτολογία:** αυτά αφορούν πρωτίστως την κοπή και λείανση των μαρμάρων, όπως αναφέρεται ήδη στο πρώτο βιβλίο (εύρετήριο): *ratio secandi marmora. de harenis quibus secantur. de Naxio. de Armenio, de Alexandrinis marmoribus*²⁶.

Παρακάτω εξετάζονται ή σκληρή άμμος (harena) και τα πρίονια (serrae) προς κοπή των μαρμάρων, όπου την πρώτη θέση κατείχαν κατά σειράν υλικά προερχόμενα από την Αίθιοπία, τις Ίνδιες, τη Νάξο και την περιοχή των Κοπτών της Αιγύπτου, τα όποια τελευταία αντικαταστάθηκαν από έξ ίσου καλά από την περιοχή της Άδριατικής: *mollior tamen (sc. Indica) quam*²⁷ *Aethiopica. illa nulla scabritie secat, Indica non aequale levat, sed combusta ea polientes marmora fricare iubentur. simile et Naxiae vitium est et Coptitidi, quae vocatur Aegyptia. haec fuere antiqua genera marmoribus secandis. postea reperta est non minus probanda ex quodam Hadriatici maris vado, aestu nutante, observatione non facili*.²⁸

Έν συνεχεία ό Πλίνιος κάνει λόγο για τη ναξιακή πέτρα που χρησιμοποιούσαν για τό γυάλισμα των μαρμάρινων αγαλμάτων και των πολυτίμων λίθων

25. Plin. Nat. hist. 4,12,22 (67).

26. Ibidem, 1,36 (8-11).

27. Έδω νομίζομε ότι είναι προτιμότερο να γράψωμε *quam* (σύγκριση) παρά τό παραδιδόμενο από τό χειρόγραφο *quae* (άναφορικό, όπότε έννοείται ότι παραλείπεται τό *dicitur*).

28. Plin Nat. hist. 36, 9 (52).

καί γιὰ τὴ σμίλευση καὶ τὸ λιμάρισμα. Ἡ ναξιακὴ πέτρα, ποὺ ἐθεωρεῖτο πρώτη ἀπ' ὅλες, ἀργότερα ὑποκαταστάθηκε καὶ ἀπὸ εἰσαγόμενην ἀπὸ τὴν Ἀρμενία. Τὴν πέτραν τῆς Νάξου φαίνεται νὰ διακρίνῃ ὁ Πλίνιος σὲ σκληρὴν ποὺ εἶναι ἡ σμύριδα καὶ σὲ μαλακώτερη ἀκόννη, ποὺ ὀνομάζεται ἐπίσης *cos*, γεν. *cotis*: *Signis e marmore poliendis gemmisque, etiam scalpendis atque limandis Naxium diu placuit ante alia. ita vocantur cotes in supra <dicta>²⁹ insula genitae. vicere postea ex Armenia invectae³⁰.*

Ἡ διάκριση αὐτὴ ἀνάμεσα σὲ σμύριδα καὶ ἀκόννη φαίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλο χωρίο τοῦ Πλινίου, ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὰ εἶδη καὶ τὸν τρόπο ποὺ ἐπεξεργάζονταν τὸ τοπάζι, ποὺ κατὰ τοὺς συγχρόνους του συγγραφεῖς προερχόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς πόλεως Ἀλάβαστρον τῆς Αἰγύπτου. Ὁ πολυτίμος αὐτὸς λίθος μόνον μὲ τὴν τριβὴ του μὲ ἄλλους εὐγενεῖς λίθους μπορούσε νὰ λειανθῇ καὶ νὰ γυαλισθῇ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι μὲ ναξιακὴ πέτρα (σμύριδα) καὶ ἀκόννες: *eadem sola (sc. gemma topazon) nobilium limam sentit, ceterae Naxio et cotibus poliuntur. haec et usu atteritur.*³¹

Ἄλλου πάλι ὁ Πλίνιος κάνει λόγο γιὰ πολλὰ εἶδη τοῦ λίθου ἀκόννη, ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν κατεργασία καὶ τὸ ἀκόνισμα σιδερένιων ἀντικειμένων καὶ ἐργαλείων εἴτε μὲ τὴ χρῆση λαδιοῦ εἴτε μὲ τὴ χρῆση νεροῦ, κατηγορία ὅπου ὑπερεῖχε ἡ ναξιακὴ ἀκόννη:

Nunc ad operarios lapides transisse conveniat primumque cotes ferro acuendo. multa earum genera: Creticae diu maximam laudem habuere, secundum Laconicae e Taygeto monte, oleo utraque indigentes. inter aquarias Naxiae laus maxima fuit, mox Armeniacae, de quibus diximus. ex oleo et aqua Ciliciae pollent, ex aqua Arsinoiticae³².

Ἐρχόμαστε τώρα στὴν τρίτη κατηγορία τῶν σχετικῶν μὲ τὴ Νάξο χωρίων τοῦ Πλινίου:

γ) **Φυτολογία — φαρμακολογία:** Στὸν τομέα αὐτὸν γίνεται λόγος γιὰ τὸ φυτὸ κύπειρος, ξιφίον ἢ γλαδιόλος (σπαθόχορτο) τῆς Νάξου καὶ ἄλλων περιοχῶν, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν συγγραφέα ἔχει τὴν θεραπευτικὴ ιδιότητα νὰ διαλύῃ τὰ σκληρῶματα τοῦ σώματος: *Cypirus est gladiolus, ut diximus, radice bulbosa, laudatissimus in insulis Creta, dein Naxo et postea in Phoenice. Cretico candor odorque vicinus nardo, Naxio acrior, Phoenicio exiguum spirans, nullus Aegyptio; nam et ibi nascitur. discutit duritias corporum*³³.

29. Στὸ σημεῖο αὐτὸ προτιμήσαμε τὴ διόρθωση τοῦ D.E. Eichholz *supra dicta* ἀντὶ τοῦ παραδιδόμενου στὰ χειρόγραφα *Cypro*, ποὺ νομίζομε ὅτι εἶναι λιγώτερο ὀρθή.

30. Plin. Nat. hist. 36, 9-10 (53-54).

31. Ibidem, 37, 32 (109).

32. Ibidem, 36, 47 (164).

33. Plin. Nat. hist., 21, 69 (115).

δ) Ζωολογία: Παράξενη κάπως είναι ή πληροφορία τοῦ Πλινίου ὅτι τὰ ζῶα τῆς Νάξου ἔχουν πολὺ μεγάλη καὶ διπλῇ μάλιστα χολή: *In eodem est fel, non omnibus datum animalibus. in Euboea e Chalcide nullum pecori, in Naxo prae grande geminumque, ut sit prodigii loco utrumque advenae. equi, muli, asini, cervi, caprae, apri, cameli, delphini non habent*³⁴.

Ὁ ἐκ Νεαπόλεως καταγόμενος ἐπικὸς ποιητὴς τῆς ἀργυρᾶς περιόδου Στάτιος (περίπου 45-96 μ.Χ.) ἀναφέρει στὰ ποιήματά του ἀρκετὲς φορές τὴ Νάξο.

Στὴ Θηβαΐδα τοῦ ἡ Νάξος μνημονεύεται ἐν σχέσει μὲ τοὺς μύθους γιὰ τὸν Διόνυσο καὶ τὸ Θησέα:

*Marcida te fractis planxerunt Ismara thyrsis,
te Imolos, te Nysa ferax Theseaque Naxos
et Thebana metu iuratus in orgia Ganges*³⁵.

Στὸ ποίημά τοῦ Silvae ἀναφέρεται δύο φορές ἡ Νάξος πάλι σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν Θησέα, τὴν Ἀριάδνη καὶ τὸν Βάκχο:

*Hanc si Thessalicos vidisses, Phoebe, per agros,
erraret secura Daphne. si in litore Naxi
Theseum iuxta foret haec conspecta cubile,
Gnosida desertam profugus liquisset Euan*³⁶.

*Huic Lycii montes gelidaeque umbracula Thymbrae
et Parnasis honos: illi Pangaea resultant
Ismaque et quondam genialis litora Naxi*³⁷.

Στὴν Ἀχιλλεΐδα τοῦ ἡ Νάξος μνημονεύεται ὡς γεωγραφικὸς τόπος τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ὀδυσσεά στο Αἰγαῖο, ἀνάμεσα στὶς ἀναρίθμητες (*innumerae*) κατὰ τὸ Στάτιο Κυκλάδες, ἀλλὰ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ το ἐπίθετο *Bacchica*, πού τῆς ἀποδίδει ὁ ποιητὴς, τονίζοντας ἔτσι τὴ μυθολογικὴ σύνδεσή της μὲ τὸ Διόνυσο-Βάκχο καὶ τὴν πραγματικὴ μὲ τὰ ἀμπέλια, τὸ κρασί καὶ τὴν ὀργιαστικὴ βακχικὴ λατρεία:

*Iamque per Aegaeos ibat Laertia flexus
puppis, et innumerae mutabant Cyclades oras,
iam Paros Olearosque latent; iam raditur alta
Lemnos et a tergo decrescit Bacchica Naxos,
ante oculos crescente Samo; iam Delos opacat
aequor. ibi e celsa libant carchesia puppi
responsique fidem et verum Calchanta precantur*³⁷.

34. *Ibidem*, 11,74 (191).

35. *Stat. Theb.* 7, 865-867.

36. *Eiusdem, Silv.* 1,2,130-133.

37. *Eiusdem, Ach.* 1, 675-681.

Ὁ Λούκιος Ἀμπέλιος, συγγραφέας τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ. ποὺ ἔγραψε τὸ ἀστρονομικοῦ, γεωγραφικοῦ καὶ ἱστορικοῦ περιεχομένου ἔργο *Liber memorialis*, μνημονεύει τὴ Νάξο ὡς μία τῶν ἑνδεκά κατ' αὐτὸν Κυκλάδων: *praeter has in Aegaeo mari Cyclades undecim: Delos, Gyaros, Myconos, Andros, Paros, Olearos, Tēnos, Cythnos, Melos, Naxos, Donusa*,³⁸

Ὁ ἴδιος συγγραφέας ἀναφέρει τὴ Νάξο ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἱστορικὰ γεγονότα καὶ τὴν πολεμικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Χαβρία, ὁ ὁποῖος τὸ 387-386 π.Χ. βοήθησε τὸ βασιλιά τῆς Κύπρου Εὐαγόρα νὰ ὑποτάξῃ ὀλόκληρο σχεδὸν τὸ νησι καὶ νὰ τὸ φέρῃ πολὺ κοντὰ στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 376 π.Χ. καταναυμάχησε τὸ σπαρτιατικὸ στόλο πλησίον τῆς Νάξου: *Chabrias dux qui gladiatoria arte pugnare milites docuit, Cypron et Naxon et omnes Asiaticas insulas Athenis adiunxit et circa Chion navali bello occidi maluit quam abiectis armis enatare*³⁹.

Ὁ Αὐλὸς Γέλλιος (Gellius), συγγραφέας τοῦ 2ου καὶ αὐτὸς αἰῶνος μ.Χ., ὁ ὁποῖος περὶ τὸ 175 ἔγραψε τὸ τιτλοφορούμενο ὡς *Noctes Atticae* ἀνθολόγιο ἀξιωματημιώνων χωρίων ἐλλήνων καὶ λατίνων συγγραφέων, ἀναφέρει ὅτι σύμφωνα με μαρτυρία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου Ἀριστοτέλους στὴ Νάξο συνέβη ἓνα τραγικὸ γεγονός, ποὺ ἀποδεικνύει τὴν ἐπίδραση τῶν πολὺ ἰσχυρῶν συγκινήσεων καὶ συναισθημάτων στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ εὐγενικῆς καταγωγῆς καὶ φημισμένη γυναίκα Πολυκρίτη, μόλις ἔμαθε ξαφνικά ἓνα ἀπρόσμενο εὐχάριστο γεγονός, ξεψύχησε: *Cognito repente insperato gaudio exspirasse animam refert Aristoteles philosophus Polycritam, nobilem feminam, Naxo insula*⁴⁰.

Τέλος ὁ γραμματικὸς - φιλόλογος καὶ σχολιαστὴς τοῦ Βεργιλίου Σέρβιος, ποὺ ἔζησε τὸν 4ο αἰῶνα μ.Χ., μνημονεύει τὴ Νάξο μέσα στὸ πλαίσιο τῶν σχετικῶν μετὰ τὸ Διόνυσσο-Βάκχο (*Liber-Bacchus*) μύθων ποὺ ἀναφέρει καὶ ὁ Ὑγίνος:

*namque hoc habet fabula, dormientem in litore Liberum patrem puerum nautas abstulisse Tyrrhenos. qui cum esset experfectus in navi, quo duceretur rogavit; responderunt illi, quo vellet. Liber ait ad Naxum insulam sibi sacram. at coeperunt alio vela deflectere, quam ob rem iratum numen tigres sibi sacratas iussit videri, quo terrore se illi in fluctus dedere praecipites*⁴¹

Ὁ ἴδιος γραμματικὸς σχολιάζοντας στὸ στίχο 125 τοῦ τρίτου βιβλίου τῆς Αἰνείας, ποὺ ἐξετάσαμε παραπάνω, τὴ φράση *bacchatamque iugis Naxon* γράφει:

Bacchatamque iugis Naxon aut vitibus consitam, aut celebratam Bacchis, aut ubi Bacchus ex Indis, vel ut quidam volunt post devictos gigantes egit

38. Ampel. Mem. 6, 14, 1.

39. Ibidem, 15, 18, 2· πβ. καὶ Ξενοφ. Ἑλλ. 5,4,61 καὶ DXP, τόμ. 1, στ. 1120.

40. Gell. Noct. Att. 3, 15, 1.

41. Serv. in Aen. 1,67,21.

*triumphum; nam ut supra diximus, ipsi consecrata est: quae et Dia dicitur. Bacchatam [ergo] in qua bacchatus sit Liber; aut ideo gratam Baccho. quod ibi cum relicta a Theseo Ariadne libentissime concubuerit, cui etiam coronam donavit, quae postea inter sidera collocata est*⁴².

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἐδῶ ἡ πολλαπλῇ ἐρμηνείᾳ τῆς ἔκφρασης *Bacchatamque iugis Naxos*, τὴν ὁποία σημειώσαμε καὶ παραπάνω, ἡ διπλῇ ὀνομασία τῆς Νάξου (*Naxos, Dia*) καὶ ἡ ὁμοιότητα τοῦ μύθου στὰ κύρια σημεῖα μὲ ἐκεῖνον τοῦ Ὑγίνου.

Καταλήγοντας θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι τὰ ἐξετασθέντα ἀποσπάσματα λατίνων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος μᾶς παρέχουν στοιχεῖα γεωγραφικά, μυθικά, ἱστορικά, θρησκευτικά, οἰκονομικά καὶ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὴ Νάξο κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι λόγοι καὶ ἔργα, μῦθος καὶ πραγματικότητα, λογοτεχνία καὶ ζωὴ συμπλέκονται καὶ ζυμώνονται μαζὶ στὸ νοῦ, στὴ φαντασία καὶ στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁρία τοὺς συγχέονται καὶ εἶναι ἀδιαχώριστα μετὰξὺ τους.

Μέσα δὲ καὶ ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ προβάλλει ἀνάγλυφη ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, ἡ ὁποία εἶναι ἀπὸ τὰ ὑπεροχώτερα δημιουργήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, θαυμάστηκε καὶ παραλήφθηκε αὐτούσια ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, σαγήνευσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ σαγηνεύη ὅλους ὅσοι τὴ γνωρίζουν μέσῳ τοῦ σχολείου, τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τῶν θεαμάτων.

42. *Ibidem*, 3, 125,1.

SUMMARY

Latin texts related to Naxos

(By Professor Demetrios E. Koutroubas)

Naxos, the largest (442 square kilometres) and most fertile and remarkable of the Cyclades, and important cross-road in the Aegean sea, was inhabited from very ancient times and can demonstrate culture monuments already from the Neolithic period. In historical times, the island was famous for its white marble, the emery, the good wine, its architects and sculptors, and the worship of the god Dionysos-Bacchus.

In this brief communication, some relative testimonies of classical Latin authors are examined and commented, placed in chronologic order.

The first known Latin mention of Naxos is to be found in the short *Vita* of Themistocles written by Cornelius Nepos (8,6). The ship by which Themistocles tried to escape to Asia was forced by storm to anchor outside of Naxos, where Athenian armed forces could detect and capture him.

The great Roman epic poet Virgil (70-19 b.C.) in the third book of his *Aeneid* calls Naxos *bacchatam*, namely island of the wine and Bacchus.

In writings bearing the name of Hyginus, Naxos is named many times in relation to mythical narrations referring to Zeus, Dionysos, Theseus or Ariadne.

The elegic Augustean poet Propertius identifies clearly *Naxos* with *Dia*.

Ovid too seems to mean *Naxos* by the name *Dia* in the third and eighth book of his *Metamorphoses*. The same great elegic and lyric poet uses elsewhere often the name *Naxos* for the island.

The tragic poet and philosopher Seneca mentions Naxos in his tragedy *Oedipus*.

The historian Pomponius Mela mentions Naxos among many other islands of Cyclades.

Especially, Pliny the Elder in his encyclopaedic and physiognostic work *Naturalis historia* mentions several times the geographic position, the minerals, the plants and the animals of Naxos.

Also, the epic poet Statius (about 45-96 a.D) mentions many times Naxos in his poems *Thebais*, *Achilleis* and *Silvae*.

Lucius Ampelius mentions Naxos in his writing *Liber memorialis*, a handbook of knowledge.

Aulus Gellius mentions a tragical incident related to Naxos.

Finally, the grammarian and commentator Servius (4th century a.D) gives mythical and geographical informations referring to Naxos.